

19. Оболенська Т. Є. Маркетинг у сфері освітніх послуг : дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.02 / Т. Є. Оболенська. – К., 2002. – 367 с.
20. Петрюк І. Конкурентоспроможність майбутнього спеціаліста з соціальної педагогіки як показник якості його підготовки у ВНЗ / І. Петрюк // Молодь і ринок. – 2007. – № 7 (30). – С. 42-46.
21. Решетілова Т. Б. Оцінка конкурентоспроможності вищого навчального закладу / Т. Б. Решетілова // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2005. – № 5. – С. 10-14.
22. Решетілова Т. Б. Стратегічне управління ВНЗ на основі системи показників / Т. Б. Решетілова, Ю. В. Захарченко // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2006. – № 4. – С. 43-45.
23. Ціннісні орієнтири інституалізації економічного рзлвитку : кол. монографія / за заг. ред. А. О. Задой. – Д. : Державний ВНЗ "НГУ", 2010. – 768 с.

Ячменьова В.М.

УДК 338.242.69

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗЕРВІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Актуальність. Ситуація, що склалася на ринку в Україні та за її межами є дуже складною, з високим рівнем конкурентної боротьби не за життя, а за виживання. в умовах інтеграційних процесів, коли світовий ринок вимагає від України скорочення виробництва більшості промислової продукції і відкрити доступ до внутрішнього ринку іноземним виробникам, проблема конкурентоспроможності промислових підприємств стає доволі гострою. Саме ці умови жорсткої конкуренції, перш за все, вимагають від підприємств використання нових підходів, методів та способів забезпечення конкурентоспроможної їх діяльності. Промисловим підприємствам окрім програм державної підтримки, сприятливого інвестиційного клімату та регуляторної політики більше немає на що сподіватися. Саме зараз підприємствам слід звернути увагу на пошуки внутрішніх резервів забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства. Ці способи повинні мати за мету не тільки визначити рівень конкурентоспроможності підприємства у порівнянні з іншими підприємствами, а, й визначити джерела забезпечення конкурентоспроможності в собі самому.

У вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності і ефективності виробництва істотний внесок внесли учені Г. М. Захарчин [1], Г. Л. Азоев, А. П. Челенков [2], В. Л. Білоусов [3], А. Воронкова, Э. Бешляга [4], В. М. Горбатов [5], В. І. Дудорін [6], Л. А. Жигун, Н. А. Третяк [7], М. Портер[8], Р. А. Фатхутдинов [9]. Вони висувують різноманітні концепції вдосконалення управління підприємствами в умовах ринкової економіки з урахуванням чинників конкурентної боротьби і розробки методів, що підвищують конкурентні переваги підприємства. Та все ж проблема підвищення конкурентоспроможності діяльності підприємств представляється однією з мало досліджених проблем. Таким чином, велика практична значущість і недостатнє наукове опрацювання питань підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства за рахунок резервів ресурсів та рівня їх якості визначають актуальність нашого дослідження.

Здійснюючи пошук резервів конкурентоспроможності підприємства, слід керуватися такими принципами [1].

1. Пошук резервів конкурентоспроможності повинен носити науковий характер, ґрунтуватися на знаннях економічних законів, наукових досягненнях і досвіті передової практики.

2. Пошук резервів конкурентоспроможності повинен бути комплексним і системним. Комплексний підхід вимагає всебічного виявлення резервів конкурентоспроможності за всіма напрямками господарської діяльності з подальшим їх узагальненням.

3. Принцип запобігання подвійного зарахування резервів конкурентоспроможності впливає безпосередньо з попереднього.

4. Однією з вимог до пошуку резервів конкурентоспроможності є забезпечення їх комплектності, тобто збалансованості за трьома основними моментами процесу праці (засобів праці, предметів праці й трудових ресурсів).

5. Резерви конкурентоспроможності повинні бути економічно обґрунтованими, тобто при їх підрахунку необхідно враховувати реальні можливості діяльності підприємства, а розрахункова величина цих резервів має бути підкріплена відповідними заходами.

6. Пошук резервів конкурентоспроможності промислового підприємства повинен бути оперативним. Чим оперативніше проводиться пошук резервів конкурентоспроможності, тим більш ефективний цей процес.

7. Пошук резервів конкурентоспроможності не повинен бути дискретним. Його необхідно робити планомірно, систематично, щоденно.

8. Резерви конкурентоспроможності виявляються у більшому обсязі, якщо більша кількість працівників різних професій і спеціальностей залучається до їх пошуку.

9. При попередньому визначенні напрямів пошуку резервів треба виділяти "провідні ланки" або "вузькі місця" у підвищенні конкурентоспроможності промислового підприємства.

Потенційні можливості підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства, перш за все, пов'язані з усуненням всякого роду нераціональних втрат наявних ресурсів та невикористаних можливостей ринкової ситуації. Відомо, що втрати, непродуктивні витрати і невикористані можливості обумовлені

нераціональним використанням усього потенціалу підприємства в умовах існуючої технології, техніки, визначених форм організації праці, виробництва; умов конкретного середовища конкретного ринку; соціально-економічної і політичної обстановки в світі та країні. Однак зводити поняття резервів конкурентоспроможності підприємства тільки до обмеженої поняттю "втрат" в корені невірно. Потенційні можливості підвищення конкурентоспроможності не зводяться лише до усунення втрат, хоча ця робота і важлива.

Поняття "резерви конкурентоспроможності" набагато ширші та багатогранні. Наявність невикористаних резервів конкурентоспроможності далеко не завжди є свідченням недостатньої уваги до них. До моменту їх аналізу багато можливостей, які виступають надалі як резерви, ще не склалися, не сформувався і тому не могли бути врахованими.

Науково-технічний прогрес, пов'язане з ним зростання кваліфікації кадрів і появу нової техніки, технології та продукції – це безперервний процес. Тому в кожний даний момент часу виникає розрив між врахованими і новими можливостями виробництва та ринкової ситуації. Цей розрив і проявляється у вигляді наявності резервів конкурентоспроможності, тобто невикористаних можливостей.

Слід зазначити, що склад резервів не є постійним, застиглим. Безперервне поява нових конструкцій виробів, нових прогресивних технологій і самої техніки, форм організації виробництва та управління діяльністю підприємств, нових ринкових ситуацій та форм конкуренції обумовлює виникнення нових видів резервів і необхідність їх виявлення, обліку та використання.

Резерви конкурентоспроможності як невикористані можливості пов'язані, з одного боку, з особливостями використання окремих елементів внутрішнього потенціалу підприємства, а з іншого, що також важливо, з використанням факторів зовнішнього ринкового середовища. Останні включають резерви використання "формальних правил гри", що встановлюються державою, і резерви використання самих ринкових механізмів, також формують ставлення споживачів до підприємства.

Резерви конкурентоспроможності промислового підприємства пов'язані, перш за все, з невикористаними можливостями існуючої ринкової ситуації, яка визначається основними характеристиками самого ринку і тими умовами діяльності, які встановлює держава як в області законодавчої та нормативної бази, так і в сфері економічних взаємин його з суб'єктами господарювання.. Дуже важливо для підприємства при формуванні стратегії чітко визначити цільовий ринок своєї діяльності. При цьому ринок може бути світовим, національним або галузевим.

Нами зазначено що наявність резервів ресурсів є умовою конкурентоспроможності промислового підприємства, також встановлено що факторами конкурентоспроможності виступають: організаційні, кадрові, маркетингові, виробничі, фінансові та ділова активність на ринку. Доречі, ринкові фактори є специфічними, вони формуються у зовнішньому середовищі та впливають на діяльність всього підприємства і не можуть бути локалізованими тільки у одній підсистемі. Кожен з цих факторів потребує визначення критеріїв за якими ми надалі встановимо показники щодо оцінки рівня резервів конкурентоспроможності промислового підприємства. Критерій це ознака, на підставі якої здійснюється оцінка або класифікація. Варто зазначити, що критерій розрізняються як глобальні та локальні, в нашому випадку, ми розглядаємо локальні критерії. Критерій локальний – це критерій, що використовується при оцінці діяльності окремих підсистем загальної системи, але при цьому він не повинен суперечити глобальному критерію.

На думку автора, найбільш характерними ознаками ресурсів конкурентоспроможності є накопичення їх резервів у вигляді матеріальних і конкурентоспроможності підприємства, що спрямовані на задоволення споживчих переваг, самі по собі є ексклюзивними та такими, що непридатні для копіювання або відтворення конкурентами, та за своїм змістом є основою для створення стійких конкурентних переваг (ринкова цілісності, надійності, адаптованості активність). Саме ці характеристики резервів конкурентоспроможності у вигляді матеріальних і конкурентоспроможності підприємства дозволяють висунути гіпотезу про доцільність оцінки якості їх резервів, тобто формування резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства на підставі накопичення матеріальних і конкурентоспроможності та встановлення повноти використання з урахуванням рівня їх якості.

Ресурси конкурентоспроможності промислового підприємства є важко формалізованою категорією ресурсів, які мають свої характеристики, ознаки, властивості та не позбавлені можливості формувати резерви. Ідентифікація та повнота використання яких можлива через визначення їх якісних характеристик та оцінки рівня цієї якості з використанням методу кваліметрії. Традиційні методи більше придатні оцінити ресурси з точки зору їх вартості або ефективності управління ними на підставі кількісних показників, що у нашому випадку є неможливим, тому використання цих методів є недоцільним. Таким чином, проведений аналіз наукових розробок в галузях, пов'язаних з проблемою, що ми вирішуємо, дозволяє зробити такі висновки та окреслити коло досліджень:

по-перше, мало вивченими є питання використання ресурсів конкурентоспроможності у діяльності промислового підприємства, формуванні та повноті використання їх резервів, як накопичених матеріальних і нематеріальних ресурсів, що представляють конкурентні переваги;

по-друге, перспективним, але недостатньо дослідженим є напрям щодо оцінки рівня якості та повноти використання резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства;

по-третє, для вирішення завдань оцінки рівня якості резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства недостатньо використовується метод кваліметрії, як інструмент кількісної оцінки рівня якості, метод експертної оцінки тощо.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗЕРВІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Критеріями визначення резервів конкурентоспроможності в нашому випадку виступають: способи формування резервів; ступінь їх прояву; стадія життєвого циклу; ступінь усвідомлення. Кожен з цих критеріїв має свої властивості та характеристики, які допоможуть нам надалі визначити показники оцінки якості резервів ресурсів (табл. 1).

Властивостями виступають: компліментарність, синергетичність, прояв у наслідок минулих подій, активність, надійність, адаптованість, відповідність ринку, обов'язкові, примусові, добровільні, вичерпні, невичерпні і ті що втратили свою індивідуальність.

Таким чином ми можемо стверджувати, що резерви конкурентоспроможності – це накопичені компетенції та матеріальні ресурси, не задіяні в процесі виробництва, яким властиві компліментарність, синергетичність, активність, адаптованість, надійність та мають бути індивідуальними та невичерпними а джерелом їх виникнення є зовнішнє та внутрішнє середовища.

На сьогодні в економічній літературі достатньо думок та поглядів щодо визначення сутності конкурентоспроможності промислового підприємства, але в жодному з джерел не приділяється належної уваги поняттю "резервів конкурентоспроможності". Резерви конкурентоспроможності за своєю сутністю є сукупністю ідентифікованих і неідентифікованих уречевлених та неуречевлених ресурсів і конкурентоспроможності промислового підприємства, виявлених але не задіяних у виробництві на поточний момент, але це є підставою для стабільного забезпечення діяльності промислового підприємства на перспективу.

Таблиця 1. Критерії визначення резервів конкурентоспроможності.

Критерій	Властивість	Характеристика
За способом формування	У наслідок минулих подій	Це накопичені компетенції, досвід в управлінні, виробництві, організації, результати діяльності промислового підприємства за період роботи на ринку
	Комплементарні	Це взаємодоповнюючі резерви конкурентоспроможності, де використання одних резервів вимагає одночасного використання інших, доповнюючі перші
	Синергетичні	Формуються за рахунок так званого системного ефекту та емерджентності
За ступенем прояву	Активні	Резерви з високим ступенем мобільності і за необхідності мають у будь який час можуть бути залученими у процес
	Адаповані	Резерви універсального призначення, які завдяки своїм властивостям можуть бути залученими у будь який процес
	Надійні	Резерви з високим рівнем захисту, що важко копіюються та забезпечують лояльність споживачів
	Ринкові	Резерви що виникають у зовнішньому середовищі соціально-економічного характеру у наслідок зміни умов та підвищення конкуренції
За ступенем усвідомлення	Обов'язкові	Утворюються у наслідок конкуренції на ринку, як дотримання антимонопольних обов'язків
	Примусові	Утворюються у наслідок глобалізації та трансформації економіки, як дотримання умов міжнародного ринку (введення ISO 2000, тощо)
	Добровільні	Утворюються у наслідок впровадження стратегії та тактики діяльності промислового підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринку (введення внутрішніх стандартів)
За стадією життєвого циклу	Вичерпні	Вичерпали себе цілком і стали недоречними у наслідок зміни умов конкуренції
	Втратили індивідуальність	Широко розповсюджені, легко, без перешкод копіюються конкурентами, але не перестали бути доречними
	Невичерпні	Стійкі до відтворення конкурентами резерви, невідривні від носіїв знань і ідентифікуються як комерційна таємниця

Виникає потреба у класифікації резервів конкурентоспроможності з метою визначення їх ознак, видів та характеристик для подальшої їх ідентифікації та формалізації. Автором запропонована класифікація резервів конкурентоспроможності промислового підприємства (табл. 2).

Таблиця 2. Класифікація резервів конкурентоспроможності промислового підприємства.

Ознаки	Види резервів	Характеристика
За формою представлення	Формалізовані	Кількісні
	Неформалізовані	Якісні
За використанням в часі	Оперативні	Короткострокові
	Тактичні	Середньострокові
	Стратегічні	Довгострокові
За кратністю використання	Одноразові	Вичерпні
	Багаторазові	Невичерпні
За формою утворення	Первинні	Отримані без перетворень
	Похідні	Утворені в наслідок перетворення
За приналежністю до джерел виникнення	Індивідуальні	Власність носія знань
	Колективні	Власність колективу
За середовищем утворення	Внутрішні	Є надбанням підприємства: власними та придбаними
	Зовнішні	Виникають під впливом зовнішнього середовища

На підставі класифікації резервів визначимо зв'язок між видами резервів та підсистемами діяльності промислового підприємства.

Необхідно відзначити той факт, що окрім існування проблем, які стосуються окремих підходів і методів оцінки, існують так само загальні проблеми оцінки рівня якості резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства в цілому, до яких можна віднести:

- плутанину в термінологічному апараті по відношенню до оцінюваного об'єкта;
- ігнорування потреби комплексної оцінки резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства та рівня їх якості, оцінка тільки складових частин резервів нематеріальних і матеріальних ресурсів;
- нерозуміння сучасними вченими необхідності комплексної оцінки резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства та їх якості;
- в основному, при всій складності розрахунків існуючих методів, кінцевий результат оцінки є достатньо умовним (приблизним, неточним).

Враховуючи той факт, що суттєва частка ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства не підлягає матеріалізації і вартісна оцінка в даному випадку просто недоречна, необхідним стає вибір альтернативного методу оцінки, який здатен врахувати різні категорії ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства та їх резерви з якісного боку. Таким чином, проаналізувавши наявні методи, що використовуються при оцінці ресурсів конкурентоспроможності та їх резервів, встановлено, що метод, який здатен враховувати якісні характеристики об'єкту, що оцінюються, існує тільки один – метод кваліметрії. Вибір конкретного методу для вирішення поставленого в дисертаційній роботі завдання – оцінити рівень якості резервів ресурсів конкурентоспроможності промислового підприємства – визначається критеріями, які наведені нижче.

Висновки. Таким чином ми, що резерви конкурентоспроможності підприємства – це невикористані можливості господарюючого суб'єкту, здатні підвищити ефективності виробництва за умов реалізації очевидних переваг, що мають чіткий шлях реалізації, а термін їх мобілізації забезпечує успіх на певному ринку за певний проміжок часу.

Джерела та література:

1. Захарчин Г. М. Організаційна культура як об'єкт в стратегії інноваційного розвитку підприємства / Г. М. Захарчин // Прометей : регіон. зб. наук. праць з економіки. – 2007. – № 2 (23). – С. 155-158.
2. Азов Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азов, А. П. Челенков. – М. : ОАО "Типография "НОВОСТИ", 2000. – 356 с.
3. Белоусов В. Л. Анализ конкурентоспособности фирмы / В. Л. Белоусов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 5 (25). – С. 63-71.
4. Воронкова А. Формирование внешней среды и конкурентоспособность предприятия / А. Воронкова, Э. Бешляга // Бизнес-информ. – 1999. – № 5-6. – С. 108-109.
5. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса : монография / В. М. Горбатов. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2006. – 592 с.
6. Дудорін В. І. Моделювання в завданнях управління виробництвом / В. І. Дудорін. – М. : Статистика, 1980.
7. Жигун Л. А. Методологические основы динамических состояний конкуренции : [Электронный ресурс] / Л. А. Жигун, Н. А. Третьяк // Современная конкуренция / ТГЭУ. – Владивосток. – 2008. – № 4. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/practice/dynamic_competit.shtml
8. Портер М. Конкуренция : учеб. пособие / М. Портер. – М. : Издательский дом "Вильямс", 2000. – 495 с.
9. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность : Россия и мир. 1992-2015 / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Экономика, 2005. – 606 с.